Miðvikudaginn 23. júlí 1997.

Nr. 300/1997. **Ákæruvaldið**
(Bragi Steinarsson vararíkissaksóknari)
gegn
Albart Jan van Houten
Cörlu Wolff
Láru Dís Sigurðardóttur og
Rúnari Kolbeini Óskarssyni
(Bjarni Þór Óskarsson hdl.)

Kærumál. Réttarstaða sakbornings. Stjórnarskrá. Mannréttindasáttmáli Evrópu.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Garðar Gíslason, Arnljótur Björnsson og Gunnlaugur Claessen.

Sóknaraðili skaut málinu til Hæstaréttar með kæru 9. júlí 1997, sem barst réttinum ásamt kærumálsgögnum 10. júlí. Kæruheimild er í 1. mgr. 142. gr. laga nr. 19/1991 um meðferð opinberra mála. Kærður er úrskurður Héraðsdóms Reykjavíkur 9. júlí 1997, þar sem varnaraðilum var heimilað að kynna sér að vild öll gögn í máli, sem sóknaraðili hefur höfðað gegn þeim og einum manni að auki. Sóknaraðili krefst þess, að hinn kærði úrskurður verði felldur úr gildi og þeim kröfum varnaraðila hafnað, að þau fái að kynna sér öll gögn málsins, áður en þau gefa sjálf skýrslu fyrir dómi.

Varnaraðilar krefjast staðfestingar úrskurðar héraðsdóms. Til vara er gerð krafa um „takmarkaðan aðgang að öllum skjölum skv. ákvörðun dómsins og til þrautavara ótakmarkaðan eða takmarkaðan aðgang að hluta skjalanna skv. ákvörðun dómsins". Þau krefjast og kærumálskostnaðar.

I.

Í greinargerð sinni til Hæstaréttar segir sóknaraðili meðal annars:

„Í því máli, er hér um ræðir, eru fimm menn ákærðir fyrir stórfelld fíkniefnabrot, og er um að ræða mikið magn fíkniefna, sem voru flutt inn í tveimur ferðum, og ber ákærðu og vitnum ekki öllum saman um ráðstöfun efnanna, magn þeirra og hlut hvers einstaks í brotunum. Telja verður, að málið hafi nokkra sérstöðu að

þessu leyti, en jafnframt er um að ræða eitt stærsta fíkniefnamál, sem komið hefur upp hérlendis. Sýnileg sönnunargögn eru takmörkuð, þar sem verulegur hluti fíkniefna hefur ekki fundist, og lítt er um vitni að hinum ætluðu brotum, en þetta leiðir væntanlega til aukins vægis framburðar fyrir dómi. Verði ákærðu heimilað að kynna sér gögn málsins að vild, býður það heim hættu á, að ákærðu leggi mat á sönnunarstöðu málsins og lagi framburð sinn að gögnum málsins eftir því, sem þeim þykir henta. Með þessu gætu ákærðu spillt mjög sönnunarfærslu málsins og torveldað og seinkað meðferð þess fyrir dómi. Óheftur aðgangur ákærðu að gögnum málsins gæti þannig auðveldlega horft til sakarspjalla. Með almennri reglu um, að ákærðir menn hafi ætíð óheftan aðgang að öllum gögnum máls, gæti því ákæruvaldinu verið gert ókleift að sinna hlutverki sínu um sönnunarfærslu."

Sóknaraðili vefengir ekki rétt varnaraðila til að kynna sér öll gögn málsins, eftir að þeir hafa gefið skýrslu, en áður en málið gengur til dóms. Ágreiningur málsaðila snýst því eingöngu um, á hvaða stigi málsmeðferðar gögnin verði lögð fyrir varnaraðila.

II.

Í 1. mgr. 43. gr. laga nr. 19/1991 segir, að verjandi skuli, jafnskjótt og unnt er, fá til afnota endurrit af öllum skjölum, sem málið varða, svo og aðstöðu til að kynna sér önnur gögn, sem ekki verða endurrituð. Enn fremur segir, að ekki megi láta sakborningi í té eintak af endurriti eða kynna honum efni þess, nema dómari eða rannsóknari samþykki. Með dómi Hæstaréttar 19. apríl 1994 í málinu nr. 168/1994 var því slegið föstu, að ákvæði þetta tæki bæði til mála á rannsóknarstigi og málsmeðferðar fyrir dómi.

Samkvæmt 1. mgr. 48. gr. laga nr. 19/1991 skal dómur reistur á þeim sönnunargögnum, sem fram eru færð við meðferð máls fyrir dómi. Sönnunarfærsla fyrir dómi skal því vera bein og milliliðalaus. Jafnan skal kostað kapps um, að sá, sem yfirheyrður er, skýri sjálfstætt frá vitneskju sinni. Á þetta jafnt við um ákærðan mann og vitni. Í samræmi við meginregluna um milliliðalausa málsmeðferð er í athugasemdum með 1. mgr. 48. gr. frumvarps til laganna vísað til 3. mgr. 59. gr. sömu laga, sem kveður meðal annars á um, að dómari kynni ekki vitni skýrslur þess eða annarra, sem gefnar hafa

verið fyrir lögreglu eða dómi, svo og önnur sakargögn, fyrr en honum þyki þess þörf til skýringar eða leiðréttingar skýrslu þess.

III.

Svo sem greinir í fyrrnefndum dómi Hæstaréttar 19. apríl 1994, eru lög um meðferð opinberra mála reist á þeirri grundvallarreglu, að staða ákæruvalds og sakbornings fyrir dómi sé jöfn.

Samkvæmt 1. mgr. 70. gr. stjórnarskárinnar, eins og hún hljóðar eftir breytingu með stjórnskipunarlögum nr. 97/1995, skal sá, sem ákærður er fyrir refsiverða háttsemi, eiga rétt til réttlátrar málsmeðferðar innan hæfilegs tíma fyrir óháðum og óhlutdrægum dómstóli, sbr. og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sem veitt var lagagildi á Íslandi með lögum nr. 62/1994.

Hvert aðildarríki sáttmálans fyrir sig getur sett lög í samræmi við og til fyllingar ákvæðum 6. gr. hans. Dómur Hæstaréttar 19. apríl 1994 var meðal annars reistur á því, að það færi ekki í bága við sjónarmið um jafnræði og réttláta dómsmeðferð, að sakborningur væri yfirheyrður um sakarefni fyrir óháðum dómstóli, áður en hann kynnti sér skjöl málsins, þar á meðal framburð annarra ákærðu, enda stæðu réttmætar og efnislegar ástæður til þess. Ekkert í 1. eða 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmálans eða 70. gr. stjórnarskrárinnar breytir þessu eða leiðir til þess, að jafnræði aðila sé skert eða um óréttláta málsmeðferð sé að ræða, þótt ákærða sé ekki heimilað að kynna sér gögn máls til hlítar, fyrr en eftir að hann hefur gefið skýrslu sína fyrir dómi og áður en mál verður sótt og varið. Verjendur ákærðu eiga ætíð rétt til að kynna sér gögn málsins á hverju stigi þess, og gæta þeir þannig lögvarinna hagsmuna skjólstæðinga sinna.

Vegna þessa og með vísan til fordæmis Hæstaréttar 19. apríl 1994 verður á það fallist, að sóknaraðili hafi fært fram réttmætar og efnislegar ástæður fyrir kröfu sinni. Verður því hafnað aðalkröfu varnaraðila um, að þau fái að kynna sér að vild skjöl málsins, áður en þau hafa verið yfirheyrð fyrir dómi.

Varnaraðilar hafa á engan hátt skýrt, að hvaða skjölum varakröfur þeirra beinist eða hvað í þeim felist að öðru leyti. Þegar af þeirri ástæðu verður varakröfunum ekki sinnt. Samkvæmt þessu verður hinn kærði úrskurður felldur úr gildi.

Dómsorð:

Hinn kærði úrskurður er felldur úr gildi.

Varnaraðilum, Albart Jan van Houten, Cörlu Wolff, Láru Dís Sigurðardóttur og Rúnari Kolbeini Óskarssyni, er óheimilt að kynna sér fram lögð skjöl málsins, áður en þau verða hvert fyrir sig yfirheyrð fyrir dómi.

Úrskurður Héraðsdóms Reykjavíkur 9. júlí 1997.

Ár 1997, miðvikudaginn 9. júlí, er á dómþingi Héraðsdóms Reykjavíkur, sem háð er í Dómhúsinu við Lækjartorg af Guðjóni St. Marteinssyni héraðsdómara, kveðinn upp úrskurður í málinu nr. S-506/1997: Ákæruvaldið gegn Albart Jan van Houten, Ásgeiri Ebeneser Þórðarsyni, Cörlu Wolff, Láru Dís Sigurðardóttur og Rúnari Kolbeini Óskarssyni, en málið var tekið til úrskurðar 7. þ. m.

Hinn 24. júní sl. var gefin út ákæra á hendur fimm einstaklingum fyrir ætluð fíkniefnabrot. Málið var þingfest 3. þ. m., og kröfðust þá fjórir hinna ákærðu þess að fá að kynna sér fram lögð skjöl, og neituðu sumir þeirra að tjá sig um ætlað sakarefni, fyrr en eftir að hafa fengið að kynna sér gögnin. Í réttarhaldi 7. þ. m. voru endanlegar kröfur ákærðu Albarts Jans, Cörlu Wolff, Láru Dísar og Rúnars Kolbeins þessar:

„Ákærðu gera öll aðallega kröfu um að fá ótakmarkaðan aðgang að afritum allra skjala, sem lögð hafa verið fyrir Héraðsdóm Reykjavíkur og verið afhent verjendum þeirra. Til vara er gerð krafa um takmarkaðan aðgang að öllum skjölum skv. ákvörðun dómarans og til þrautavara ótakmarkaðan eða takmarkaðan aðgang að hluta skjalanna skv. ákvörðun dómarans. Þá gera ákærðu í öllum tilvikum kröfu um, að málskostnaður verði sérstaklega ákvarðaður vegna þessa þáttar málsins og að hann verði lagður á ríkissjóð."

Ákæruvaldið mótmælir því, að krafa þessara fjögurra ákærðu nái fram að ganga, og krefst þess, að ákærðu verði einungis heimilað að kynna sér eigin framburð sinn, þar til hvert þeirra hefur sætt yfirheyrslu fyrir dómi um sakarefnið.

Að loknum málflutningi um framangreindar kröfur var málið tekið til úrskurðar, og þykja ekki efni til að reifa málavexti samkvæmt ákæru hér.

Niðurstöður.

Úrlausnarefninu hér svipar til þess, er dæmt var um með dómi Hæstaréttar í málinu nr. 168/1994, en eftir uppsögu þess dóms hefur mannréttindakafli stjórnarskrárinnar tekið miklum breytingum, og þá hefur mann-

réttindasáttmáli Evrópu verið lögfestur hér á landi, sbr. lög nr. 62/1994. Af þessum sökum telur dómurinn fordæmisgildi framangreinds hæstaréttardóms takmarkað og alls ekki einsýnt, að niðurstaða úrskurðar þessa verði efnislega á sömu lund og varð í þeim dómi.

Eftir núgildandi réttarfarsreglum á ákærður maður rétt á því að kynna sér til hlítar við upphaf málsmeðferðar fyrir dómi, á hverju málatilbúnaður ákæruvaldsins á hendur honum er reistur. Í framangreindum dómi Hæstaréttar segir, að þessi regla sæti nokkrum afbrigðum.

Við munnlegan flutning um kröfugerð máls þessa greindi ákærandi frá því, að afstaða ákæruvalds og synjun þess, að ákærðu fái að kynna sér fram lögð skjöl, helgist af mati ákæruvaldsins á sönnunaraðstöðu málsins. Misræmi sé í framburði ákærðu hjá lögreglunni, og þá hafi ekki tekist að leggja hald á öll þau fíkniefni, sem ákært er út af.

Dómurinn telur misræmi í framburði ákærðu ekki geta haft það í för með sér, að þeim sé meinaður aðgangur að skjölum málsins. Í þessu sambandi má benda á það, að rannsóknara var í lófa lagið að samprófa ákærðu, væri þess talin þörf, en einnig er á hitt að líta, að sakborningi er á öllum stigum opinbers máls óskylt að svara spurningum um refsiverða hegðun, sem honum er gefin að sök, sbr. 3. mgr. 32. gr. laga nr. 19/1991 (lögin hér eftir skammstöfuð oml.). Þótt ákærðu hafi notfært sér þennan lögvarða rétt sinn annaðhvort með því að neita að tjá sig um ætlað sakarefni sér eða í samprófunum, eins og raun virðist í máli þessu, takmarkar það ekki rétt þeirra til að kynna sér gögnin, enda er sá réttur óskilyrtur og getur því alls ekki takmarkast eða miðast t. d. við játningu aðila eða á mati á sönnunaraðstöðu, eins og síðar verður vikið að.

Það, að ekki hefur tekist að leggja hald á öll þau fíkniefni, sem ákært er út af, getur að mati dómsins ekki haft það í för með sér, að takmarka eigi aðgang ákærðu að fram lögðum skjölum. Fjölmörg fíkniefnamál hafa sætt dómsmeðferð, þar sem ekki hefur tekist að leggja hald á þau fíkniefni, sem ákært hefur verið út af, og hvorki hefur verið talið heimilt né rétt að takmarka aðgang ákærðu að skjölum málsins.

Í 1. mgr. 43. gr. laga nr. 19/1991 segir: „Verjandi skal, jafnskjótt og unnt er, fá til afnota endurrit af öllum skjölum, sem málið varða, svo og aðstöðu til að kynna sér önnur gögn, sem ekki verða endurrituð. Ekki má láta sakborningi í té eintak af endurriti eða kynna honum efni þess, nema dómari eða rannsóknari samþykki.“ Lagaákvæði þetta tekur bæði til máls á rannsóknarstigi og til dómsmeðferðar þess. Samkvæmt ákvæðinu er það í verkahring dómara eða rannsóknara að ákveða, hvort ákærður maður fær að kynna sér skjöl, en ekkert er vikið að því, hvenær það skuli gert.

Í 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu segir m. a.: „Þegar kveða skal á um réttindi og skyldur manns að einkamálarétti eða um sök, sem hann er borinn um refsivert brot, skal hann eiga rétt til réttlátrar og opinberrar málsmeðferðar innan hæfilegs tíma fyrir sjálfstæðum og óvilhöllum dómstóli."

Í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar segir m. a.: „Öllum ber réttur til að fá úrlausn um réttindi sín og skyldur eða um ákæru á hendur sér um refsiverða háttsemi innan hæfilegs tíma fyrir óháðum og óhlutdrægum dómstóli."

Dómurinn telur, að ef hann meinaði ákærðu að kynna sér fram lögð skjöl, yrði sú ákvörðun ekki reist á öðrum sjónarmiðum en fram koma í afstöðu ákæruvalds, sem sé á því, að dómarinn teldi sönnunaraðstöðu ákæruvalds standa höllum fæti og þess vegna rétt að meina ákærðu að kynna sér skjölin fyrr en síðar, eins og ákæruvaldið krefst. Dómur, sem tæki slíka afgerandi afstöðu á grundvelli sönnunaraðstöðu annars málsaðilans honum í vil, getur ekki talist óvilhallur í skilningi 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu og ekki heldur óhlutdrægur, eins og áskilnaður er um í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar. Af þessum sökum telur dómurinn, að ekki sé fært að taka þannig afgerandi afstöðu til sönnunaraðstöðu ákæruvaldsins, án þess að dómarinn geri sig í leiðinni vanhæfan til meðferðar máls.

Með útgáfu ákæru hefur ákæruvaldið tekið þá afstöðu, að það telji rannsókn lokið og það, sem fram hefur komið í rannsókn málsins, nægilegt eða líklegt til sakfellis, sbr. 112. gr. oml., og því hlýtur ákæruvaldið að þurfa að sæta því, að gögnin, sem lögð eru fyrir dóm og málatilbúnaðurinn er reistur á, séu þá þegar kynnt ákærðu.

Eins og rakið var, segir í 1. mgr. 43. gr. oml., að ekki megi afhenda sakborningi skjöl, nema dómari eða rannsóknari samþykki. Ákvæðið á bæði við rannsókn máls og dómsmeðferð. Undir rannsókn máls hafa rannsóknaraðilar forræði í rannsókn og geta ákveðið, hvenær gögn eru kynnt o. s. frv. Þegar til dómsmeðferðar er komið, telur dómurinn, að það yrði andstætt framangreindum ákvæðum mannréttindasáttmála Evrópu og stjórnarskrár og andstætt hugmyndum um nútímaréttarfar að færa ákæruvaldinu, öðrum aðila máls, það vald að ákveða, hvort ákærður maður fái að kynna sér fram lögð skjöl. Þá bryti það að mati dómsins einnig gegn jafnræðisreglu 65. gr. stjórnarskrárinnar. Ákvæði 1. mgr. 43. gr. oml. er því að mati dómsins ekki lengur samrýmanlegt framangreindu ákvæði stjórnarskrár og mannréttindasáttmála Evrópu, og ber nú að túlka lögin þannig, að ákærður einstaklingur fái þegar við þingfestingu máls að kynna sér efni fram lagðra skjala, eins og lýst er í 2. mgr. 122. gr. oml.

Í 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu segir, að hver sá, sem borinn sé sökum um refsiverða háttsemi, skuli eigi njóta minni réttar en þar er talinn upp. Í a-lið 3. mgr. 6. gr. segir, að maður eigi rétt á því að fá án tafar á máli, sem hann skilji, vitneskju í smáatriðum um eðli og orsök þeirrar ákæru, sem hann sætir. Þessi ákvæði tryggja ákærðum manni, að hann fái í hendur án tafar gögn málsins, vegna þess að þar koma fram í smáatriðum upplýsingar um eðli og orsök ákærunnar.

Alþjóðasamningur um borgaraleg og stjórnmálaleg réttindi, sem Ísland er aðili að, hefur að geyma efnislega sams konar ákvæði og þau ákvæði mannréttindasáttmála Evrópu, sem vitnað hefur verið til hér að ofan, leiðir að mati dómsins til sömu niðurstöðu.

Í 129. gr. oml. segir, að aðalmeðferð máls skuli að jafnaði fara fram í einni lotu. Ekki verður með góðu móti séð, hvernig þetta gæti orðið, ef ákærður maður vildi tala máli sínu sjálfur í máli, sem þannig væri vaxið, að hann fengi ekki fram lögð skjöl í hendur, fyrr en eftir að hann hefði gefið skýrslu fyrir dómi. Ef hann neitaði að tjá sig um sakarefnið, fyrr en eftir að hafa kynnt sér skjöl og eðli þeirrar ákæru, sem hann sætir, í smáatriðum, sbr. tilvitnaðan a-lið 3. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, kæmu enn skýrar í ljós vankantar þess að meina ákærðum einstaklingi að kynna sér efni fram lagðra skjala, enda gera lög ráð fyrir því, að dómari kynni ákærða efni fram lagðra skjala þegar við þingfestingu máls, en annars í næsta réttarhaldi á eftir, hafi ákærði ekki verið við þingfestingu, sbr. 2. mgr. 122. gr. oml.

Dómurinn telur ekki ástæðu til þess að fjalla efnislega um allar málsástæður verjenda ákærðu, þar sem aðalkrafa þeirra er tekin til greina á þeim forsendum, sem lýst hefur verið.

Dómurinn telur þannig allt það, sem rakið var að framan, leiða til þess, að nú beri að skýra lög þannig, að ákærður einstaklingur eigi rétt á því að kynna sér fram lögð skjöl. Geti hvorki dómari né ákærandi takmarkað þann rétt, hvorki út frá mati á sönnunaraðstöðu ákæruvalds né af öðrum sökum. Ákærðu í málinu eiga þannig allir rétt á því að kynna sér gögn málsins.

Þóknun vegna þessa þáttar málsins bíður efnisdóms í málinu.

Úrskurðarorð:

Ákærðu í málinu nr. S-506/1997 er heimilt að kynna sér fram lögð skjöl.